

POMERAĆEMO GRANICE

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

POMERAĆEMO GRANICE

Izdavač
Institut društvenih nauka

Za izdavača
Mirjana Rašević

Urednici
Mirjana Rašević / Milan M. Marković

Recenzenti
Zorica Mršević / Aleksandar Bošković

Lektura i prelom
Marina Zelić

Štampa i grafički dizajn
DC Grafički centar

Beograd, 2012.

Stavovi izraženi u radovima objavljenim u ovom Zborniku
pripadaju autorima i nužno ne odražavaju stav
Instituta društvenih nauka.

Sve imenice upotreblljene u ovom Zborniku u muškom rodu
odnose se po principu rodne ravnopravnosti i na ženska lica.

***POMERAČEMO
GRANICE***

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Ana Vuković

Jedan pogled na implicitne oblike potčinjavanja kao vid manifestacije simboličke moći sa primerima iz svakodnevnog života

Kabilsko društvo i srpsko društvo

U *Vladavini muškaraca i Nacrtu za jednu teoriju prakse* Burdije nas uvodi u svoja zapažanja, analize i zaključke o funkcionisanju simboličke vladavine muškog roda i potčinjavanja ženskog.¹ Na „prostijem“ primeru plemena Kabila, uloge, značaja i položaja žena u ovom plemenu i odnosu i hijerarhiji polne organizacije Burdije nam daje i sliku odnosa između polova u savremenim društvima. Autor ukazuje na to da su „nerazvijena“ društva i organizacije društvenog života u tim društvima reper za razumevanje samo naizgled komplikovanijih i složenijih odnosa između polova u razvijenim društvima sadašnjice, a u suštini odnosa koji su slični (ili jednaki) odnosima u „nerazvijenim“ društvima (Burdije 1999; Burdije 2001). S obzirom da je pojedincu/pojedinki kultura uvek (s)poznata po presecima i da zbog toga on/ona o njoj imaju delimično viđenje (Burdije, 1999: 57), nama se čini da naša individualna istorija života, a potom i kolektivna istorija pokazuju kretanje i napredovanje. Međutim, istina je da društvenu ravnotežu održava saglasnost oko minimuma javnih načela kroz eksplicitne i implicitne norme (vladanja i potčinjavanja) sa neznatnim ili veoma sporim kretanjem i razvojem.

Našoj poslovice „jezik brži od pameti“, u kojoj se naglašava značaj promišljanja misli pre izgovaranja reč(i), odgovara kabilska izreka „jedan čovek od Ilmayena je jednom rekao da bi voleo da ima dugačak vrat kao

¹ U ovom tekstu želimo da istaknemo jedan aspekt iz Burdijeovog opusa primenjen na naše društvo, ne plediramo da se bavimo teorijom muške dominacije P. Burdijea, o tome se čitalac može više informisati u tekstu Birešev, A. (2006) „Burdijeova teorija muške dominacije“.

kamila; tako da bi njegove reči, polazeći iz srca, imale da prevale dug put pre nego što bi došle do jezika, što bi mu ostavilo vremena da razmišlja (Burdije, 1999: 23)“.

Korišćenje simbola predstavlja nemu tehniku utvrđivanja načina komunikacije između muškaraca i žena koja se koristi radi bržeg sporazumevanja i efikasnijeg funkcionisanja koji zajedno doprinose stabilnosti društvenih odnosa i održavanju društvene strukture. U tim komunikacionim kanalima često se kriju različiti oblici implicitnog potčinjavanja.

Upravo zbog potrebe da se društvena struktura održi i simboli koji se koriste u društvenim interakcijama (ne)vidljivi su u zavisnosti od datih društvenih prilika u kojima se koriste i u zavisnosti od toga za koji rod su vezani (simboli povezani sa ženskim rodом su uglavnom skriveni). Kao što navodi Burdije, *leva svetinja*, odnosno *unutrašnjost*, to jest *ženski univerzum* čine svet tajni i prostor kuće koji definiše zatvorenost, nasuprot otvorenom, spoljašnjem svetu muškom poligonu za „igranje igara“ (Burdije: 1999: 29). I u našem društvu ženi je uglavnom prepušten privatni domen (kuća i sve njene „tajne“), a muškarcima češće javni.

Indirektan oblik implicitnog potčinjavanja muškaraca (*desne svetinje*) je putem uvrede i omalovažavanja njihove *leve svetinje* (to jest žena kao poseda). Ovaj princip je takođe zastupljen i u našem društvu, gde se čast muškaraca određene društvene grupe brani i kroz odbranu časti žena koje pripadaju toj istoj grupi. Ukratko, žena je uvek „nečija ćerka, sestra, ili žena“, ređe oslovljena svojim ličnim imenom, a odbrana njene časti je odbrana časti muškaraca kojima pripada. U savremenoj Srbiji se još uvek „lome koplja“ oko „neposlušnih žena“ koje na primer ne žele da svoje prezime promene prilikom udaje. Ovaj gest smatra se uvredom muža i njegove loze. Simbolika je snažna i iako izgleda da je taj gest značajan samo na nivou rituala i da se muškarcima ne „vređaju“ tim postupkom buduće supruge to u praksi nije uvek tačno.

Društvena grupa (i društvo) su kolektivno mnjenje koje određuje pravila društvenog dozvoljenog ponašanja muškaraca i žena. Muškarcima i ženama se pridržavaju tih pravila zbog straha od *simboličke smrti*² koji je često snažniji od straha od stvarne (biološke) smrti. Iako je polna razlika

² Kazna koje se svi članovi plemena najviše plaše je ekskomunikacija, progonstvo i osuđenost na svojevrstu simboličku smrt (Burdije, 1999: 36). I u našem društvu je mišljenje javnosti snažna odrednica za „muška“ i „ženska“ dozvoljena ponašanja i od javnog odijuma se još uvek strepi.

u osnovi konstrukcije i tumačenja društvene stvarnosti, ono što je zajedničko svim simbolima koji se upotrebljavaju kao uputi u međupolnoj komunikaciji je da ih oba pola rede osećaju kao nametnute i društveno determinisane, a češće kao prirodne i urođene.

Implicitni oblici potčinjavanja žena i muškaraca – simboličko nasilje

Svaki oblik vladavine (posebno simboličke) može se shvatiti samo ako se odmaknemo od alternativa „mehaničke prinude i voljnog, slobodnog, namjernog, pa i proračunatog potčinjavanja (Burdije, 2001: 54)“. Kroz trgovinu simboličkim dobrima žene, gde je žensko telo objekat (kao moneta³) i muškarci utvrđuju svoje društvene pozicije, a „simboličko nasilje se vrši samo preko čina saznanja i praktičnog neznanja, čina koji se vrši izvan svijesti i volje i koji dodjeljuje svoju „hipnotičku moć svim manifestacijama naređenja, sugestija, privlačnosti, prijatni, zapovijesti ili opomena na red“ (Burdije, 2001: 60). Implicitna vladavina se sastoji i u tome da se ženama ukazuje da su same odgovorne za svoj potlačeni položaj i da su one te koje svesno biraju potčinjeni položaj („žene su svoji najgori neprijatelji“ – Burdije, 2001: 57).

Ni muškarci nisu oslobođeni implicitnih vidova potčinjavanja jer su čast i muškost atributi koje se vrednuju i ocenjuju kroz lupu drugih ljudi (muškaraca). Naime, nametnuta društvena uloga svakodnevnog potvrđivanja muškosti kod muškaraca proizvodi frustracije. Jedan oblik razrešenja, na ovaj način izazvanih frustracija, je podsticanje sublimacije – transformacije libida u društveno-korisna postignuća u najranijem detinjstvu jer „najranije vaspitanje ohrabruje vrlo nejednako dječake i djevojčice da se angažuju u ovim igrama i kod dječaka više podstiče različite oblike *vladajućeg libida* koji može naći sublimirane izraze u „najčistijim“ oblicima društvenog libida, kao što je naučni libido“ (Burdije 2001: 79). Zbog snage kojom su društvene strukture upisane u tela nemoguće je jednostavno i automatski osloboditi se tereta društvenih stega. Društvena konstrukcija misaonih struktura „organizuju čin konstrukcije svijeta i njegovih moći“ (Burdije, 2001: 58):

telo i um <-> sheme percepcije i dispozicije <-> simbolički poredak polova

³ Ovde Burdije citira An-Mari Dardinja (Burdije, 2001: 62-3).

Implicitni oblici potčinjavanja žena pokazuju se kroz opise koji naglasak stavljaju na fizički izgled (ponizno, povijeno držanje žene dok muškarci gledaju direktno u oči i zauzimaju više mesta u držanju posebno na javnom mestu) i starost žene (u skladu sa biološkom-reproduktivnom ulogom), dok se implicitni oblici potčinjavanja muškaraca češće iskazuju u simboličkom prostoru: uvreda časti; trgovina simboličkim dobrima – uvreda maskuliniteta putem žena kao nedovoljno vrednog objekta razmene; zahtev za postizanjem društvenog uspeha koji proizvodi „teret muškosti“ (Burdije, 1999; Burdije, 2001).

Grafički bi to moglo izgledati ovako:

Ekonomija simboličke reprodukcije (nosioci su ređe žene, češće muškarci)

⇓   ⇑

Ekonomija biološke reprodukcije (nosioci su češće žene, ređe muškarci).

Tržište habitusa i moć reči

Prema Burdijeu žene kao društvena grupa čine *potčinjeni habitus*. A lingvističke razmene koje su sastavni deo svakodnevnog komunikacije „jesu odnosi moći koju zadobijaju izvršiocima (ili institucijama) obuhvaćeni tim odnosima, a koja im kao dar ili potlač omogućava da zadobiju simboličku moć (Burdije, 1977: 26 prema Birešev, 2006: 214).

Radno okruženje kao velika tržnica habitusa sadrži nekoliko odlika. Naime, radna sredina je prostor javne komunikacije koja je jasno određena i omeđena društveno dozvoljenim ponašanjima za oba pola. Ali, radna sredina je i polje u kome dolazi do preplitanja javnog i privatnog oblika ponašanja, uglavnom „na uštrb“ ženskog roda. Obrazložićemo ovu činjenicu kombinujući primere koje navodi Burdije i primere iz svakodnevnog života u Srbiji. Ukoliko žena nije po profesiji kafe kuvarica svoju rodno/ privatno nametnutu ulogu koristiće (svesno ili nesvesno) i u javnom prostoru bez razmišljanja ili nelagode. Zatim, imamo i primer mešavine profesionalnih rodni uloga i privatnih rodni uloga sa jasnom verbalizacijom (koja implicira simboličku moć muškarca u javnom prostoru) na primerima: „domaćica kuće“ (radna organizacija je u ovom slučaju kuća); „domaćica večeri“ (zabavljačica); „domaćica protokola“ gde se održava simbioza privatno/ javno u ulozi žene u javnoj sferi. Pojam „domaćice“ u navedenim slučajevima je prelazni oblik rodne uloge žene između javnog i privatnog (karijere i porodice). Ovim putem

opstaje link iz privatne u javnu sferu, u kojoj je ta uloga rezervisana uglavnom za ženski rod jer je „polna podela upisana u podelu rada“ (Burdije 2001: 67). Tako se kroz ove „verbalne“ upute i u javnoj sferi odvijaju eklatantni primeri implicitnog potčinjavanja. Jer „Valjan čovek’ (argaz el’ali) mora neprestano biti na oprezu; on mora da pazi na svoje reči koje se, kao m etak što izlazi iz puške, ne vraćaju’; tim pre što svaki njegov postupak i svaka njegova reč obavezuju celu grupu kojoj pripada. „Ako se životinje vezuju za nogu, ljudi se vezuju za jezik’ (Burdije, 1999: 23)“.

Implicitni oblici potčinjavanja ženskog roda u javnom polju (radno okruženje) manifestuju se i naglašavanjem/ ukazivanjem na značaj biološke uloge žene u reprodukciji kao ometajućeg faktora za učešće žena u sferi rada. Oblici diskriminacije po biološkoj osnovi utkani su u pitanjima: „da li ste udati?“; „da li planirate trudnoću?“; „da li imate decu i koliko dece imate?“. Uzroci različitih oblika diskriminacije su: tradicionalno vaspitanje; primarno porodično (ne)iskustvo; utvrđeni, naučeni i društveno-prihvaćeni obrasci ponašanja prema polu; a posledice, konkretno u vezi sa ženama u sferi rada su veće razlike između muškaraca i žena, sve veći broj nezaposlenih žena i feminizacija siromaštva (Milić, 1994; Blagojević, 1995; Kolin, Čičkarić 2010; Šobot 2010; Mršević, 2011)

Pojava žena na tržištu rada je jedna od najznačajnijih društvenih promena koja je doprinela tome da žene budu u direktnoj konkurenciji muškarcima u njihovom javnom prostoru. Ali, i naizgled formalna ravnopravnost i dostupnost istih mogućnosti bez polnog diferenciranja ispunjeni su simboličkim, implicitnim (i eksplicitnim) potčinjavanjem i na tržištu rada.

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi koji oblici su zastupljeniji, implicitni oblici potčinjavanja u privatnoj sferi koji se prelivaju u javnu sferu ili obrnuto. Implicitni oblici potčinjavanja žena manifestuju se u privatnom polju kroz: korišćenje moći muškaraca (fizičke ili intelektualne) u postavljanju pravila društvene igre koja su strogo utvrđena prema muškom rodu (muškocentrički diskurs) i s tim u vezi snažan pritisak kroz društvene strukture koje određuju naše ponašanje (Burdije, 2001).

Bračno tržište je izvor za raspršivanje simbola dominacije i/ili potčinjenosti i idealno mesto za proučavanje različitih metoda koji se koriste kao kôd dominantnosti i submisivnosti. Ono je tradicionalni teren za vežbanje i učenje različitih tehnika (vladanja i potčinjavanja) i za

taloženje iskustva u kolektivnoj (arhetipskoj) memoriji oba pola. Tehnike se interiorizuju, oblikuju i uče uglavnom u detinjstvu (prema modelu bračnog tržišta roditelja i uže sredine u kojoj dete odrasta).⁴

Korišćenje metoda dominacije i subordinacije varira u zavisnosti od fizičke i emotivne zrelosti supružnika/partnera, njihovog nivoa obrazovanja, startnih pozicija (novac, moć, ugled iz porodice porekla) sa kojih ulaze na bračno tržište iz svojih samostalnih, singl društvenih uloga i društvenog iskustva. Često se, posebno s obzirom na promenljivost, difuznost i stalnu nesigurnost u savremenom svetu, navedeni elementi koji čine startnu poziciju menjaju (nabolje/ nagore, naviše/ naniže) u zavisnosti od pojedinca/ pojedinke i tako utiču na promenu oblika, načina i obima korišćenja simboličke moći u bračnoj dijadi. Sa višim nivoom obrazovanja partnera metode su suptilnije i naizgled „nevidljivije“. Da li će promene kardinalno uticati na promenu u demonstriranju moći u bračnoj dijadi i u kom pravcu umnogome zavisi i od spoljnih društvenih faktora (društvena kriza/ društveni razvoj), stila života, prethodnih emotivnih iskustava u dijadnim odnosima, iskustva u izazovima, rizicima i različitim načinima njihovog rešavanja (životna lutrija dobitaka i gubitaka).

Da li je moguće i na koji način da dođe do promene sistema značenja simbola vladanja i potčinjavanja? Skup individualnih rodnih ponašanja koji dominira u jednom društvenom periodu nad različitim rodnim alternativama na mikronivou određuje vrednosni sistem muškosti i ženskosti, a na makronivou pledira da formira i odredi dominantni tip društvene strukture. Za koji vremenski period će koncept „muškosti“ i „ženskosti“ važiti to nije moguće precizno utvrditi jer trajanje i promene

⁴ Zanemaruju se sposobnosti deteta da otkriva i oseti „prave“ odnose koji su uspostavljeni, oblike ophođenja i kanale komunikacije između roditelja nezavisno od toga da li se roditelji trude da svoj bračni odnos prezentuju u „boljem svetlu“. Ponašanje deteta može da ukaže roditeljima na srž problema u komunikaciji. Prema Fromu: „suzbijanje kritičkog mišljenja obično otpočinje rano. Petogodišnja devojčica, na primer, može da razabere neiskrenost svoje majke, bilo tananim shvatanjem da je majka – mada uvek govore o ljubavi i ljubaznosti – u stvari hladna i egoistična, ili – grublje – zapažanjem da njena majka vodi ljubav sa drugim čovekom, mada stalno naglašava svoja visoka moralna merila. Devojčica oseća taj nesklad. Njeno osećanje pravde i istine je povređeno, pa ipak, zavisice od majke, koja ne dopušta nikakvu kritiku i, recimo, imajući slabog oca, na koga se ne može osloniti, ona je prisiljena da suzbije svoj kritički uvid. [...] S druge strane, obrazac nužnog verovanja u majčinu iskrenost i pristojnost i u sreću roditeljskog braka ostavlja na dete upečatljiv utisak, te će ono biti spremno da tu ideju prihvati kao vlastitu“ (From, 1983: 171).

u rodnom ponašanju određenog tipa društvene strukture zavise i od stagnacije ili progressa u drugim društvenim oblastima.

Maskulinizacija moderne žene (izazov ili prilagodavanje muškocentričnoj viziji) i kriza muškosti

Princip hijerarhizacije prisutan je u svim društvenim odnosima, u javnoj i privatnoj sferi i posebno otporan u patrijarhalnim društvima. Ovaj princip je nešto zastupljeniji u društvenim interakcijama od principa podele prema polu (muško-ženski odnosi). Naime, i muškarci se povinuju hijerarhiji prema starosti (muškaraca kao grupe) i to do određenog uzrasta (mladića). Kao posledica rodni podela i podela zasnovanih na principu hijerarhizacije javljaju se dva procesa kriza muškosti i „maskulinizacija“ ženskosti.

Kriza muškosti je kriza koja nastaje u simboličkom i realnom poretku vladajućeg muškocentričkog diskursa. Ova društvena pojava odvija se unazad nekoliko decenija, a posebno je intenzivirana tokom devedesetih godina kod nas. Teško je utvrditi da li je ona posledica maskulinizacije moderne žene ili krize muškocentričkog poretka i odsustva zrelosti muškaraca kao grupe. Koji od ova dva procesa će biti više naglašen zavisi od datog društvenog konteksta. Svaka društvena kriza podstiče i daje legitimitet hijerarhizaciji (posebno na osi stariji/mlađi nezavisno od pola) radi održanja i opstanka društvene grupe (i društva u celini). Na promene u muškocentričkom diskursu uticale su kombinovano i u različitom procentu, u zavisnosti od lične umešnosti pojedinca/ pojedinke da se snađu u društvenim previranjima, društvena kriza – prevashodno kriza na tržištu rada koja je u direktnoj sprezi sa krizom na bračnom tržištu i krizom emocionalnog tržišta pojedinca.

Igranje igara predstavlja iluziju muškosti, jer „i muškarac je dijete koje se igra muškarca, [...] muškarci su obučeni da prepoznaju društvene igre čiji je ulog bilo koji oblik vladanja“ (Burdije, 2001: 105). Strukturu muškog poretka na realnom društvenom planu čini *bratstvo*⁵. U procesu krize muškosti „bratstvo“ jeste (ili se često bez osnova tvrdi da jeste) ugroženo od strane „sestrinstva“ – jer ženska mreža predstavlja opasan politički pandan muškom „bratstvu“. Iako je moć, na globalnom planu, jasno na strani bratstva, ženski politički dijalog, potvrđivanje i dalji

⁵ Više o ovome u K. Pejtmen, *Polni ugovor*, 2001.

napredak u javnoj sferi predstavlja uvek potencijalnu opasnost za opstanak i napredak „bratstva“ na kome počiva vladajući muškocentrički diskurs. Na mikroplanu ovaj proces se manifestuje kroz precizno utvrđenu hijerarhizaciju između polova.

Tako dolazimo do mizoginije, mržnje prema ženama koja se ispoljava se na različite načine, kroz omalovažavanje žena, negiranje žene i njenih vrednosti, okrivljavanje lično žena za svoju podjarmljenost i nasilje koje doživljavaju u svakodnevnom životu. Ona je prisutna u raznim društvenim sferama: obrazovanju, kulturi, sportu, a posebno se „neguje“ u medijima. Na žalost, i žene i muškarci odrastajući u mizoginoj kulturi svesno ili nesvesno interiorizuju mizogine vrednosti, tako da mizoginija nije svojstvena samo muškarcima, jer su mizogine i žene, a nekad i češće od muškaraca (Mršević, 2011: 44).

Neki od najzastupljenijih i opšteprihvaćenih oblika implicitnog potčinjavanja koji se koriste u našem društvu su izraženi u oslovljavanju žena (devojaka) izrazima: „mala“, „devojčice“, „dušo“, „srce“ (za žene različitih starosnih dobi) i koriste se kao „poštalice“ za ženu u privatnoj i javnoj sferi. Potom konstatacija „još ste Vi mladi, kolegice?“ je jedan od najčešćih oblika implicitnog potčinjavanja u radnom okruženju koji se koristi kao vid neutralizacije žene u mogućnosti za napredak na društvenoj lestvici i onemogućavanje direktne konkurencije muškarcu jer vladajući libido za koji se muškarci opremaju od najranijeg detinjstva „može naći sublimirane izraze u „najčistijim“ oblicima društvenog libida, kao što je *naučni libido*“ (Burdije 2001: 79). U privatnom okruženju, „mladost“ i starosna dob koriste se kao oblici onemogućavanja podsticanja razvoja kod devojčica i načina interiorizovanja pasivnosti kao društveno dozvoljenog atributa ženskosti. To je jedan od eksplicitnih načina na koji se reprodukuju „aktivni“ muškarci i „pasivne“ žene.

Kriza muškosti se određuje kao kriza u simboličkom poretku vladajućeg muškocentričkog diskursa. Diskurs je društveni okvir definisanja onoga što je prihvatljivo i neprihvatljivo, tj. institucionalno utvrđeno i dopušteno u društvenom polju. Pojedinci mogu da se priklone datim normama ili izgaraju u promeni i prilagođavanju opštih normi pojedinačnim normama ličnog diskursa i na tom putu zbog otpora sistema „sagore“. U tom pokušaju da se društvena promena desi najčešća su dva scenarija: jedan scenario je da društveni akteri podstaknu društvene konflikte u okviru svoga roda i/ ili u odnosu sa suprotnim

polom, a drugi da pojedinci rezignirano odustanu od bilo kakve promene aktuelnog društvenog stanja i dominantnog diskursa. U tom smislu na nivou pojedinca mogući izbor i odluka osciliraju na kontinuumu: lični interes – ljudskost – praktičnost.

Umesto zaključka

Nesumnjivo je da manifestacije simboličke moći guše slobodu pripadnika oba pola. Jer svaka bitka delova ljudskog ega može dovesti do oslobađanja ili *bekstva od slobode* (From, 1983). Činjenica da se neki pripadnici oba pola bune protiv opšteprihvaćenih društveno-prihvatljivih obrazaca, a da se neki pripadnici ne bune, ukazuje na to da je podjarmljenost često svesni i lični izbor ljudi. Od lične energije i iskustva pojedinca zavise oblik i učestalost potvrđivanja ili opovrgavanja *potčinjenog* habitusa u svakodnevnoj praksi. Položaj pojedinca dodatno je ugrožen, a time je i pritisak struktura snažniji, u društvenom kontekstu koji odlikuje kriza u svim oblastima društva. Unovčavanje socijalnog i kulturnog kapitala je stara tehnika za napredovanje ili nazadovanje oba pola u privatnoj i javnoj sferi društva. Što je želja za uspehom snažnija dolazi do „maskulinizacije žena“ i krize muškosti. Ova dve pojave su povezane, ali nijedan od procesa naknadne transformacije društvenih karaktera, ne dovodi do progressa nijednoj od ugovornih strana (muškarac/ žena) već pre produbljuje jaz između polova. Jer, „muškost je relativan pojam konstruisan prema muškarcima i za muškarce, a protiv ženstvenosti, u jednoj vrsti straha od ženskog, a najprije od samog sebe“ (Burdije, 2001: 75). Čini se da ne postoje novi modeli muškosti i ženskosti već da se „novi“ model zasniva na pokušaju negacije modela suprotnog pola, i da ta obostrana negacija i kalemljenje obeležja modela muškosti na model ženskosti i obrnuto, kao i međusobni uticaj modela, ne utiču pozitivno na njihovo dalje širenje i prihvatanje u društvu. U savremenom svetu više ne postoje hegemoni model muškosti i muškarci imaju problem u traganju za identitetom (Šmale, 2011; Vuković, 2009). Sličnosti egzistencijalnih uslova žena i muškaraca bitno određuju i njihovo rodno ponašanje i modele vladanja i potčinjenosti. Pronalaženje novih odgovora, umesto permanentnog korišćenja gotovih rodno priznatih i okoštalih modela društvenih ponašanja je kreativni zadatak oba pola u svakodnevnom životu i u svakom društvenom odnosu (polnom, emocionalnom, prijateljskom, kolegijalnom).

Literatura

- Birešev, A. (2006) Burdijeova teorija muške dominacije, u: M. Nemanjić, I. Spasić (prir.) *Nasleđe Pjera Burdijea. Pouke i nadahnuća*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Blagojević, M. (1995) Svakodnevica iz ženske perspektive: samožrtvovanje i beg u privatnost, u: S. Bolčić (ur.) *Društvene promene i svakodnevni život: Srbija početkom devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Burdije, P. (1999) *Nacrt za jednu teoriju prakse. Tri studije o kabilskoj etnologiji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Burdije, P. (2001) *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID i Univerzitet Crne Gore.
- Vuković, A. (2009) Teorija kulturnog zaostajanja i društveni položaj žena u Srbiji. *Godišnjak za sociologiju*, god. V, broj 5.
- Kolin, M., L. Ččkarić (2010) *Ekonomska i politička participacija žena u Srbiji u kontekstu evropskih integracija*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za sociološka istraživanja.
- Milić, A. (1994) *Žene, politika, porodica*. Beograd: Institut za političke studije.
- Mršević, Z. (2011) *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pejtmen, K. (2001) *Polni ugovor*. Beograd: Feministička 94.
- From, E. (1983) *Bekstvo od slobode*. Beograd: Nolit.
- Šobot, A. (2010) Promene strukturnih karakteristika stanovništva Srbije: razlike između žena i muškaraca. *Sociološki pregled*, br. 2, str. 267-284.
- Šmale, V. (2011) *Istorija muškosti u Evropi (1450-2000)*. Beograd: Klio.

Ana Vuković

Jedan pogled na implicitne oblike potčinjavanja kao vid manifestacije simboličke moći: sa primerima iz svakodnevnog života

Rezime

U tekstu ukazujemo na neka Burdijeova zapažanja o simboličkom nasilju i načinima na koje se simboli, reči i tehnike koriste kao manifestacije moći u društvenoj praksi. Kroz razne primere autor nas uvodi u začarani krug moći delovanja društvene strukture na svakodnevni život muškaraca i žena.

Burdijeova zapažanja će nam poslužiti kao okvir da ukažemo na uvek aktuelne oblike implicitnog potčinjavanja i vladanja. Nezavisno od razvoja društva i nivoa obrazovanja pojedinaca tehnike vladanja i potčinjavanja opstaju u svim vremenima, posebno u sferi privatnosti koju ove tehnike održavaju u nepromenjenoj formi. Koristimo primere iz svakodnevnog života, posebno one koji se odnose na naš prvi pogled neprimetno korišćenje simboličke moći. Posledica korišćenja simboličke moći je simboličko nasilje, a oba oblika suptilnog vladanja neprimetni su jer ih pojedinci i pojedinke interiorizuju u detinjstvu. U kasnijem životnom dobu muškarci i žene koriste simboličku moć kroz društveno dozvoljene, čvrste i okoštale oblike komunikacije između oba pola. Razmatramo koje su sličnosti između upotrebe simboličke moći u društvu koje je Burdije proučavao i upotrebe simboličke moći u našem društvu.

Ključne reči: simbolička moć i nasilje, društvena struktura, dominacija, implicitni oblici potčinjavanja, društveni odnosi.

Ana Vuković

A One Point of View on the Implicit Forms of Subordination As a Manifestation of Symbolic Power with Examples from Everyday Life

Summary

In this paper we point out some observations on Bourdieu's symbolic violence and how the usage of symbols, words and techniques is a manifestation of power in social practice. Through various examples the author introduces us to a vicious circle of powerful effects that social structure has on men and women in everyday life. The forms of implicit subordination and domination are always current. Regardless of a development of society and the education level of the individuals, techniques of government and subordination persist at all times, especially in the sphere of private life where these techniques actually keep private sphere unchanged. Bourdieu's observations will serve as a framework to point out that. We use examples from everyday life, especially those related to imperceptibility of symbolic power. The consequence of using the symbolic power is symbolic violence and both forms of subtle behavior are inconspicuous as they are interiorized by individuals in childhood. As adults men and women use the symbolic power through socially permissible and rigid forms of communication between both sexes. We also point out the similarities between the use of symbolic power in a society that Bourdieu studied and the use of symbolic power in our society.

Keywords: symbolic power and violence, social structure, dominance, implicit forms of oppression, social relations.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
3(082)

POMERAĆEMO granice / [urednici Mirjana
Rašević, Milan M. Marković]. - Beograd :
Institut društvenih nauka, 2012 (Beograd :
Grafički centar). - 233 str. : graf. prikazi,
tabele ; 24 cm

Tiraž 250. - Str. [5]: Predgovor / urednici.
- Str. 227-231: Reč recenzenata / Zorica
Mršević, Aleksandar Bošković. - O autorima:
str. 232-233. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki
rad. - Summaries.
ISBN 978-86-7093-141-1

a) Друштвене науке - Зборници
COBISS.SR-ID 194075660